

RAZVOJ ŠOLSTVA V ŠOLSKEM OKOLIŠU PRADE OD ZAČETKOV DO LETA 1958

Današnja Osnovna šola Elvire Vatovec Prade ima svoje korenine v treh šolah, ki so v preteklosti delovale v njenem današnjem šolskem okolišu. V prispevku pa omenjamo še četrto, italijansko šolo, ki se je razvila iz prvotne ljudske šole Lazaret s slovenskim in z italijanskim učnim jezikom. Ta deluje v Bertokih še danes kot manjšinska šola in pokriva narodnostno mešani del šolskega okoliša šole Prade.

Razvoj slovenske šole v času Avstro-Ogrske je bil pogojevan z nadvlado italijanskega dela prebivalstva kot ekonomsko in kulturno vodilnega sloja še iz časov Beneške republike. Močno iredentistično gibanje je v slovanskih šolah videlo tujek, ki ga je treba poitalijančiti, zato so zavirali odpiranje in širjenje šol. Fašistična politika je raznarodovanje uzakonila in ravno šola je bila njeno najmočnejše sredstvo za njegovo izvajanje. Narodnoosvobodilno gibanje je sicer poskrbelo tudi za odpiranje slovenskih šol, vendar so v Istri, brez učiteljev, delovale bolj na simbolni ravni. Šele po drugi svetovni so se ponovno začele odpirati šole s slovenskim učnim jezikom, ki pa so se še dolgo spopadale z ostanki preteklega dediščine na eni strani (pomanjkanje učiteljev, slabo znanje slovenščine in neustrezni pogoji dela), na drugi pa z negotovimi in razburkanimi političnimi ter gospodarskimi razmerami v prvem povojnem obdobju (boj za meje, odrezanost od svojega naravnega centra, Trsta, itd.). Šele po letu 1950 so se začele razmere umirjati, šolska reforma iz leta 1958 pa je osnovni šoli dala moderno obliko in vsebino.

Šolski okoliš Prade je bil v preteklosti mnogo manjši, meje pa so se večkrat spreminjale. V današnjem šolskem okolišu so delovale štiri šole – Prade (slovenska in italijanska šola, danes Bertoki), Sv. Anton in Čežarji. Šola v Pradah, ustanovljena leta 1864 in ponovno leta 1881, je dolgo časa nosila ime po kuraciji in davčni podobčini Lazaret oz. Lazaret-Rižana. Šele med obema vojnama zasledimo naziv Lazaret-Prade, po drugi svetovni vojni pa samo Prade. V njen šolski okoliš sta do leta 1925 spadala tudi Pobegi in Čežarji s svojimi zaselki. Takrat pa je bila za ti dve vasi ustanovljena nova šola in je delovala do ukinitve leta 1958, učenci in učitelji so se preselili v obnovljeno šolsko stavbo v Pradah, združeni v Osnovno šolo Prade.

Šola pri Sv. Antonu je zgodba zase, saj do leta 1962, ko je postala podružnična šola Osnovne šole Elvire Vatovec Prade, ni bila krajevno vezana na šolo v Pradah. Je tudi najstarejša: delovala je eno šolsko leto že v začetku 20-ih let 19. stoletja, ponovno je začela uradno delovati leta 1866, neuradno pa 2 leti prej, in znova leta 1880. Po letu 1955, ko pa se je začelo veliko izseljevanje prebivalcev, se je število otrok izrazito zmanjšalo. V skladu s šolsko reformo leta 1958 in kasnejšimi dopolnitvami le-te so se začele šole ponekod ukinjati (čežaranska šola), drugod pridruževati, in tako je samostojna svetoantonska šola postala podružnica šole v Pradah.

Na vseh šolah so poučevali laični učitelji, le pri Sv. Antonu je nekaj let to nalogo opravljal duhovnik. Vsakokratne družbene razmere so zahtevale, da je bilo poslanstvo učitelja tudi kulturno in družbeno aktivno delo, zato so bili učitelji med ustanovitelji in voditelji tako prosvetnih društev (ta so obsegala največkrat godbo, pevski zbor in čitalnico, po drugi svetovni vojni tudi dramski krožek) kot tudi kmečkih hranilnic in posojilnic. Skrbeli so za razvoj na vasi, npr. tako, da so uvajali napredno kmetijstvo, bili pobudniki in sodelavci pri gradnji objektov za skupno dobro vasi. Med družbeno aktivnimi učitelji, ki so pustili v dolgoletnem učiteljevanju velik pečat v teh krajih, izstopata domačina Josip Valentič, tudi dvakrat poslanec v istrskem deželnem zboru, in Josip Bertok, ki je tudi v času fašistične Italije kot upokojeni učitelj naskrivaj opravljal svoje poslanstvo, po vojni pa Stojan Mušič. V prvih letih po drugi svetovni vojni so bili

učitelji prisilno aktivni tudi v političnem življenju na vasi, ko so se, v teh še nejasnih časih glede pripadnosti ozemlja, udeleževali demonstracij v Trstu in Kopru, organizirali razne prireditve kot izraz podpore priključitve k Jugoslaviji, sodelovali pri volitvah in v delovnih akcijah za obnovo ožje in širše domovine. Šele po letu 1950 je prevladala težnja, naj se učitelja osvobodijo drugih dejavnosti, da bi se lahko posvetili predvsem pouku in kulturnemu delu.

Vse šole so delovale najprej v zasebnih stavbah, prirejenih za šolo. Kot prva je leta 1899 dobila novo namensko šolsko stavbo svetoantonska šola, deset let kasneje še šola v Pradah, medtem ko je čežaranska šola ves čas domovala v zasebni stavbi. Po drugi svetovni vojni je bilo leta 1951 zgrajeno novo šolsko poslopje v Bertokih, najprej za slovensko in italijansko šolo, od leta 1958 pa v njem deluje samo italijanska šola.

Vse šolske stavbe so imele tudi učiteljska stanovanja, ob obeh državnih šolskih stavbah pa je bil tudi šolski vrt. Medtem ko se čežaranska šola ni nikoli preselila, svetoantonska le enkrat, je šola Lazaret-Prade večkrat menjala svojo lokacijo, tako v obdobju pred prvo svetovno vojno kot v prvem desetletju po drugi svetovni vojni.

Posebnost obravnavanega šolskega okoliša je narodnostno mešano območje. Zato je bila v Lazaretu ustanovljena šola s slovenskim in z italijanskim učnim jezikom. Leta 1905 je bila razdeljena na slovensko dvorazredno in italijansko enorazredno šolo, obe pa sta delovali pod isto streho. Ločeni sta bili le v letih 1906–1909. V obdobju fašističnega šolstva je delovala le italijanska šola, po drugi svetovni vojni pa sta bili ponovno dve, do začetka šolskega leta 1958/59 pod isto šolsko streho. Takrat se je slovenska šola vrnila v obnovljeno šolsko poslopje v Pradah, italijanska pa ostala v šolskem poslopju v Bertokih, zgrajenem leta 1951. Z odločbo Občinskega ljudskega odbora Koper z dne 11. 3. 1963 je bila v Kopru ustanovljena manjšinska šola, k njej pa so bile priključene kot oddelki italijanske šole v Bertokih, Kolombanu in Semedeli. Danes je italijanska bertoška šola podružnica OŠ Pier Paolo Vergerio il Vecchio v Kopru (*Scuola periferica della Scuola elementare Pier Paolo Vergerio il Vecchio di Capodistria*).

Otroški vrtci so povsod začeli delovati šele po drugi svetovni vojni: v Bertokih s šolskim letom 1946/47, in sicer za slovenske in italijanske otroke, ravno tako pri Sv. Antonu, leto kasneje pa še v Čežarjih. Na prvih dveh šolah sta delovala le krajši čas, v Čežarjih pa neprekinjeno.

OSNOVNA ŠOLA PRADE V LETIH 1958–1998

Večino časa v letih 1958–1998 je v obravnavanem šolskem okolišu delovala le šola v Pradah, od leta 1962 s podružnico v Pridvoru, kot so preimenovali vas Sv. Anton. Poleg nje deluje ves čas še italijanska osnovna šola Bertoki kot podružnica italijanske Osnovne šole Pier Paolo Vergerio il Vecchio Koper.

Obdobje so zaznamovale velike spremembe v šolskem sistemu, katerim pa je bilo podeželski šoli, v prostorih stavbe iz leta 1909, težko slediti. Prostorska stiska je bila stalnica, zato so težko uvajali in izvajali vse nove programe. Tudi zelo potrebna telovadnica je bila dolgo časa le pobožna želja. Še slabše se je godilo 10 let starejši stavbi podružnične šole v Pridvoru, saj je bil s šolskim letom 1979/80 v njej pouk celo prepovedan. V prvem obdobju je pomenil problem tudi učiteljski kader, tako zaradi njegove pomanjkljive izobrazbe kot zaradi osipa. A vendar je ob velikem trudu ravnatelja, prizadevanju celotnega šolskega kolektiva, ob podpori

staršev in krajevnih skupnosti uspelo, da je šola napredovala, ves čas izvajala veliko izvenšolskih aktivnosti v krožkih, društvih, organizacijah ter se nazadnje razvila v današnjo moderno in kakovostno šolo.

Za jugoslovansko obdobje je značilna organiziranost po starostnih skupinah v cicibane, pionirje in mladince, s svečanimi prireditvami ob sprejemih v pionirsko in kasneje še mladinsko organizacijo. Starejše generacije pa se še spominjo pozdrava na začetku pouka »Za domovino s Titom – naprej!«. V spominu so tudi pionirska uniforma – modre hlače ali krilce in bela srajca ali bluza, okrog vratu rdeča rutka, na glavi pa titovka s pionirsko značko, šolski pozdrav »Zdravo!« in himna: »Mi smo slovenski pionirji,/najmlajši borci, borci za prostost./Mi vsi in naši komandirji/storili bomo, kar veli dolžnost. /.../«

Druga značilnost jugoslovanskega obdobja so samoprispevki zaposlenih oseb za gradnjo tako potrebnih vzgojno-izobraževalnih objektov, za katere so se volilci od srede 70-ih let odločali na referendumih. Za celotno obdobje je značilno tudi sofinanciranje in prostovoljno delo pri gradnji infrastrukture in raznih objektov skupnega pomena ter v očiščevalnih akcijah, v katerih so sodelovali tako učitelji kot učenci; pa še odvajanje enodnevnih zaslužkov za gradnjo objektov ali v solidarnostne namene (potres v Posočju).

Nov družbeni red je prinesel v novi državi Republiki Sloveniji velike spremembe tudi v šolstvu, tako vsebinske, prilagojene novim časom in potrebam, kot tudi formalne. Tako sta nekdanja tovariš in tovarišica–»tršica« postala gospod učitelj in gospa učiteljica, nekdanji cicibani, pionirji in mladinci pa so postali le predšolski otroci in šolarji.

Šola nosi od leta 1960 ime po partizanski učiteljici Elviri Vatovec, ki so ji na šoli 24. 4. 1959 odkrili spominsko ploščo. 6. 6. 1994 je šola spremenila ime in je bila do leta 2001 samo Osnovna šola Prade. Takrat pa so po dolgoletnih prizadevanjih delavcev šole in lokalne skupnosti šolo ponovno poimenovali po Elviri Vatovec. Čezaranka Elvira Vatovec - Kozinčeva (1922–1944) zaseda posebno mesto v zgodovini tega območja, vezano na šolsko dejavnost v času narodnoosvobodilnega boja. Spomladi 1944 je bila postavljena za pomožno partizansko učiteljico, njen lik pa je še posebej zaznamovala njena tragična usoda, saj so jo skupaj s sestro Marijo 7. 9. 1944 v Dekanih ustrelili italijanski fašisti.

Vlasta Beltram